УДК: [616.8-009.7-02:616.833-001/002]-07/08
DOI: 10.37647/0132-2486-2020-104-1-114-117

Мультидисциплінарний консенсус: комплексний регіонарний больовий синдром I типу. Основні принципи діагностики та лікування

Страфун С.С.[1], Бур'янов О.А.[2], Поворознюк В.В.[3], Гайко О.Г.[1], Григор'єва Н.В.[3], Тимошенко С.В.[1], Котюк В.В.[1]
[1]ДУ "Інститут травматології та ортопедії НАМН України", м. Київ
[2]Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ
[3]ДУ "Інститут геронтології імені Д.Ф. Чеботарьова НАМН України", м. Київ

Резюме. *Комплексний регіонарний больовий синдром I типу (КРБС I) (G90.5) – сукупність станів, які супроводжуються регіонарним болем, що триває, є диспропорційним за часом та ступенем щодо звичайного перебігу посттравматичного періоду або іншого ураження, не відповідає зонам іннервації певних нервів або нервових корінців і проявляється зазвичай у дистальних відділах кінцівок сенсорними, руховими, вазомоторними, та/чи трофічними порушеннями. 10 жовтня 2019 року на засіданні круглого столу під час XVIII з'їзду ортопедів-травматологів України, що відбувся у місті Івано-Франківську, було ухвалено мультидисциплінарний консенсус щодо основних принципів діагностики та лікування КРБС I.*

Принципи діагностики та лікування:

індивідуальний підхід з урахуванням провідних патогенетичних механізмів захворювання;

контроль загальної кількості призначень;

для встановлення діагнозу КРБС I використовувати критерії Bruehl, Atkins або Veldman.

Лікування полягає у впливі на наступні ланки патогенезу захворювання чи окремі симптоми: a) запалення – ДМСФО (компреси), кортикостероїди (короткий курс), b) біль – габапентин або прегабалін, за недостатності ефекту – антидепресанти (за відсутності ефекту – лікування болю субанестезуючими дозами кетаміну, наркотичними анальгетиками, шляхом імплантації нейростимуляторів чи помпи для інтратекального введення лікарських засобів, симпатичних блокад); c) тренування ЦНС (дзеркальна терапія, образно-поведінкова терапія тощо); d) зменшення страху перед рухами та болем; e) протинабрякові та венотонічні засоби; f) вітамін С; g) активізація ураженої кінцівки з розробкою амплітуди рухів, збільшенням сили м'язів та толерантності до навантажень (іммобілізація лише за суворими показаннями); h) черезшкірна електростимуляція нервів, УВЧ – в імпульсному режимі, оліготермічній дозі; i) оперативні втручання – хірургічне лікування показане при КРБС II типу, а при КРБС I показане у випадках, якщо таке лікування має на меті усунення тригера розвитку КРБС за умови адекватної мультимодальної анестезії / аналгезії.

Ключові слова: *комплексний регіонарний больовий синдром, КРБС, нейродистрофія, синдром Зудека, алгоритм, консенсус.*

Комплексний регіонарний больовий синдром I типу (КРБС I) (G90.5) – сукупність станів, які супроводжуються регіонарним болем (спонтанним та/або стимулозалежним), що триває, є диспропорційним за часом та ступенем щодо звичайного перебігу посттравматичного періоду або іншого ураження, не відповідає зонам іннервації певних нервів або нервових корінців (дерматомам) і проявляється зазвичай в дистальних відділах кінцівок сенсорними, руховими, вазомоторними та/чи трофічними порушеннями.

Причиною розвитку КРБС I є безпосередньо сам факт травми та специфічний діатез[1] хворого.

[1] *Діатез* – одна з форм реактивності організму, що характеризується своєрідними реакціями на звичайні подразники, що призводять до тих чи інших захворювань і являють собою сукупність спадкових і набутих властивостей організму. Діатез – це не хвороба, а схильність до тієї чи іншої патології, яка може реалізуватися, а може й ні. У медицині діатез характеризують як аномалію конституції. Це такий стан, при якому обмін речовин і функції організму на певній стадії розвитку приходять у тривалу нестійку рівновагу. Механізми нервової регуляції не забезпечують правильну роботу всіх органів та систем і змінюють адаптаційні можливості. Унаслідок цих процесів найзвичайніші життєві умови і фізіологічні подразники можуть викликати патологічну реакцію і спричинити розвиток захворювання.

Принципи діагностики та лікування

1. *Індивідуальний підхід* до лікування хворого з КРБС І повинен проводитись з урахуванням провідних патогенетичних механізмів захворювання.

2. Якщо хворий на КРБС І лікується одразу у кількох лікарів, один із них повинен взяти на себе *контроль за загальною кількістю призначень*, дозуванням медикаментів, а також пояснити пацієнту суть його захворювання, мету лікування та подальший прогноз.

3. Для встановлення діагнозу КРБС І можливе *використання* будь-яких із наступних *діагностичних критеріїв* (Bruehl (Будапештські критерії), Atkins, Veldman).

Будапештські критерії КРБС

Усе з переліченого має бути присутнім:

- пацієнт страждає від постійного болю, що диспропорційний до будь-яких можливих чинників;
- пацієнт має мінімум 1 ознаку у 2-х та більше категоріях;
- пацієнт повідомляє про мінімум 1 симптом у 3-х чи більше категоріях;
- жоден інший діагноз не може краще описати ознаки та симптоми.

№	Категорія	Ознака / Симптом
1	Сенсорні порушення	Аллодинія (біль при легкому дотику та/або температурі та/або тиску та/або руху в суглобах) та/або гіпералгезія (на незначний больовий подразник)
2	Вазомоторні порушення	Температурна асиметрія та/або зміни кольору шкіри та/або асиметрія кольору шкіри
3	Судомоторні порушення / набряк	Набряк та/або зміни потовиділення та/або асиметрія потовиділення
4	Рухові / Трофічні порушення	Зменшення об'єму рухів та/або рухові порушення (слабкість / тремор / дистонія) та/або трофічні зміни (волосяний покрив / зміни нігтів / трофічні зміни шкіри)

Критерії Atkins

Діагноз встановлюється клінічно за наявності комплексів відповідних ознак.

1. Нейропатичний біль; поза дерматомом, без причини, пекучий, супроводжується аллодинією та гіперпатіями.

2. Вазомоторні порушення чи порушення потовиділення; тепла червона та суха, холодна синюшна волога кінцівка з підвищеною чутливістю до зміни температур; асоційована з абнормальною різницею температур між кінцівками.

3. Набряк.

4. Втрата рухливості суглобів, що асоційована з суглобовими та м'якотканинними контрактурами, включаючи стоншення шкіри та дистрофічні зміни волосяного покриву та нігтів.

Критерії Veldman

1. Діагноз встановлюється за наявності 4 з 5 симптомів:

a) дифузний біль при виконанні вправ;

b) різниця температури між здоровою та ураженою кінцівкою;

c) різниця кольору між здоровою та ураженою кінцівкою;

d) різниця об'єму між здоровою та ураженою кінцівкою;

e) обмеження об'єму активних рухів у суглобах ураженої кінцівки.

2. Поява чи посилення симптомів під час або після рухів.

3. Прояви ознак у ділянці, що перевищують зону первинного ураження

4. Окрім діагностичних критеріїв, необхідно оцінювати деякі симптоми, що дозволяють *запідозрити КРБС на ранніх стадіях*, такі як біль, що залишається незмінним після оперативного лікування або посилюється протягом тижня після травми, а також біль, що локалізується дистальніше місця перелому. Відсутність суттєвого ефекту від приймання НПЗП (у таких пацієнтів необхідний перехід до більш агресивного лікування).

5. *Вплив на наступні ланки патогенезу* захворювання чи окремі симптоми:

a) запалення (особливо в гострий період) – ДМСФО (компреси з димексидом), кортикостероїди (коротким курсом);

b) біль (зменшення болю є однаково важливою метою, як і вплив на етіологічні чи патогенетичні механізми) – габапентини або прегабаліни, при недостатності ефекту – антидепресанти – інгібітори зворотного захвату серотоніну (пароксетин, дулоксетин) або трициклічні антидепресанти (амітриптилін). Можливе призначення бісфосфонатів (з метою пригнічення активності остеокластів) після оцінки стану кісткової тканини та підтвердження наявності локального остеопорозу;

c) тренування ЦНС (дзеркальна терапія, образно-поведінкова терапія тощо);

d) зменшення страху перед рухами та болем (психотропні препарати, антидепресанти, психотерапія);

e) протинабрякові та венотонічні засоби;

f) вітамінотерапія (вітамін С).

6. *Немедикаментозні реабілітаційні заходи*, спрямовані на максимальну активізацію ураженої кінцівки з поступовим розширенням об'єму рухів, збере-

ження м'язової сили і тонусу. Іммобілізація лише за суворими показаннями. Поступове збільшення толерантності кінцівки до навантаження.

7. *Фізіотерапія.* Черезшкірна електростимуляція нервів (TENS) (ефективність та відсутність побічної дії) – продовжувати при появі ефекту (використовувати, зокрема для знеболення при проведенні розробки рухів). УВЧ в імпульсному режимі, оліготермічній дозі. Контрастні ванни.

8. При відсутності ефекту – *лікування болю шляхом застосування субанестезуючих доз кетаміну*, наркотичних анальгетиків, за допомогою імплантації нейростимуляторів або електростимуляції спинного мозку, встановлення помпи для інтратекального введення лікарських засобів. Блокади симпатичної ланки вегетативної нервової системи. Хірургічна або інша симатектомія можлива у невеликої частини хворих за відсутності ефекту від інших методів лікування.

9. Слід пам'ятати, що хірургічне лікування на фоні виражених симптомів КРБС І часто може загострювати перебіг захворювання.

Оперативне втручання показане у разі КРБС ІІ типу, що пов'язаний із безпосередньою травмою периферичного нерва. Оперативне ортопедичне лікування хворих на КРБС І з адекватною перед-, інтра- та післяопераційною мультимодальною анестезією / аналгезією допустиме та показане у випадках, якщо таке лікування має на меті усунення фактору, що може бути тригером розвитку та прогресування КРБС. Хірургічне лікування (бажано мінімально травматичне), що дозволяє максимально рано відновити рухи в суглобах, є методом вибору в профілактиці КРБС, особливо у пацієнтів із факторами ризику.

Multidisciplinary Consensus: Complex Regional Pain Syndrome Type 1. Basic Principles of Diagnostics and Treatment

Strafun S.S.[1], Burianov O.A.[2], Povorozniuk V.V.[3], Gayko O.G.[1], Hryhorieva N.V.[3], Tymoshenko S.V.[1], Kotiuk V.V.[1]

[1]SI "Institute of Traumatology and Orthopedics of NAMS of Ukraine", Kyiv

[2]O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv

[3]SI "D.F. Chebotarev Institute of Gerontology of NAMS of Ukraine", Kyiv

Summary. *Complex Regional Pain Syndrome Type I (CRPS I) (G90.5) is a set of conditions accompanied by regional pain that is disproportionate in time and degree relative to the normal course of the post-traumatic period or other lesion, does not correspond to the zones of innervation of certain nerves or nerve roots and is usually manifested by sensory, motor, vasomotor, and/or trophic disorders in distal extremities. A multidisciplinary consensus on the basic principles of diagnosis and treatment of complex regional pain syndrome type 1 was adopted at a round table meeting at the XVIII Congress of Orthopedists Traumatologists of Ukraine in Ivano-Frankivsk on October 10, 2019.*

Principles of diagnosis and treatment:

1) Individual approach taking into account the leading pathogenetic mechanisms of the disease.

2) Control over the total number of appointments.

3) Using the Bruehl, Atkins or Veldman criteria to diagnose CRPS I.

The treatment influence the following links of the pathogenesis of the disease or individual symptoms: a) inflammation – DMSO (compresses), corticosteroids (short course), b) pain – gabapentin or pregabalin, in case of low effect – antidepressants (in case of no effect – pain treatment by using subanesthetic doses of ketamine, narcotic analgesics, implantation of neurostimulants or pumps for intrathecal drug administration or sympathetic blocks); c) central nervous system training (mirror therapy, imaging and behavioral therapy, etc.); d) reduction of fear of movements and pain; e) anti-edema and venotonic agents; f) vitamin C; g) activation of the affected limb with increase in range of movements, muscle strength and load tolerance (immobilization only according to strict indications); h) transcutaneous electrical stimulation of the nerves, ultra high frequency (UHF) in impulse mode and oligothermal dose; i) surgical interventions - surgical treatment is indicated for CRPS type II; for CRPS type I it is indicated in cases where such treatment is intended to eliminate the trigger for CRPS development with adequate multimodal anesthesia/analgesia.

Key words: *complex regional pain syndrome type I, CRPS I, neurodystrophy, Sudeck's syndrome, algorithm, consensus.*

Мультидисциплинарный консенсус: комплексный регионарный болевой синдром I типа. Основные принципы диагностики и лечения

Страфун С.С.[1], Бурьянов А.А.[2], Поворознюк В.В.[3], Гайко О.Г.[1], Григорьева Н.В.[3], Тимошенко С.В.[1], Котюк В.В.[1]

[1]ГУ "Институт травматологии и ортопедии НАМН Украины", г. Киев

[2]Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, г. Киев

[3]ГУ "Институт геронтологии имени Д.Ф. Чеботарева НАМН Украины", г. Киев

Резюме. *Комплексный регионарный болевой синдром I типа (КРБС I) (G90.5) – совокупность состояний, сопровождающихся продолжающейся регионарной болью, которая диспропорциональна во времени и степени по отношению к обычному течению посттравматического периода или иного поражения, не соответствует зонам иннервации определенных нервов или нервных корешков и проявляется обычно в дистальных отделах конечностей сенсорными, двигательными, вазомоторными и/или трофическими нарушениями. 10 октября 2019 года на заседании круглого стола во время XVIII съезда ортопедов-травматологов Украины, который состоялся в городе Ивано-Франковске, был принят мультидисциплинарный консенсус относительно основных принципов диагностики и лечения комплексного регионарного болевого синдрома I типа.*

Принципы диагностики и лечения:

1) индивидуальный подход с учетом ведущих патогенетических механизмов заболевания;

2) контроль общего количества назначений;

3) для постановки диагноза КРБС I использовать критерии Bruehl, Atkins или Veldman.

Лечение заключается в воздействии на следующие звенья патогенеза заболевания или отдельные симптомы: a) воспаление – ДМСФО (компрессы), кортикостероиды (коротким курсом); b) боль – габапентин или прегабалин, при недостаточности эффекта – антидепрессанты (при отсутствии эффекта – лечение боли субанестезирующими дозами кетамина, наркотическими анальгетиками, путем имплантации нейростимуляторов или помпы для интратекального введения лекарственных средств, симпатических блокад); c) тренировка ЦНС (зеркальная терапия, образно-поведенческая терапия и т. д.); d) уменьшение страха перед движениями и болью; e) противоотечные и венотонические средства; f) витамин С; g) активизация больной конечности с разработкой амплитуды движений, увеличением силы мышц и толерантности к нагрузкам (иммобилизация только по строгим показаниям); h) чрескожная электростимуляция нервов, УВЧ в импульсном режиме, олиготермической дозе; i) оперативные вмешательства – хирургическое лечение показано при КРБС II типа, а при КРБС I показано в случаях, когда такое лечение имеет целью устранение триггера развития КРБС при условии адекватной мультимодальной анестезии / анальгезии.

Ключевые слова: *комплексный регионарный болевой синдром, КРБС, нейродистрофия, синдром Зудека, алгоритм, консенсус.*

Для листування: Котюк Віктор Володимирович, к.мед.н., старший науковий співробітник відділу спортивної та балетної травми, ДУ "Інститут травматології та ортопедії НАМН України", Бульварно-Кудрявська вул., 27, Київ, 01601, Україна. E-mail: **kotyuk_v@ukr.net.** ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8837-8603.

For correspondence: Kotiuk Viktor V., Ph.D. in Medicine, senior researcher, the Department of Sports and Ballet Injuries, SI "Institute of Traumatology and Orthopedics of NAMS of Ukraine", 27 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv, 01601, Ukraine. E-mail: **kotyuk_v@ukr.net.** ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8837-8603.